

HALÁSZ Imre

főiskolai tanár

Budapesti Gazdasági Egyetem Gazdálkodási Kar, Zalaegerszeg

college professor

Budapest Business School University of Applied Sciences,

Zalaegerszeg Faculty of Business Administration

email: drhalaszimre@t-online.hu

**A POLGÁRI KORI PÉNZINTÉZETI HÁLÓZAT KIALAKULÁSA
A DÉLNYUGAT-DUNÁNTÚLON
BARANYA, SOMOGY, TOLNA, ZALA MEGYÉK**

*THE DEVELOPMENT OF A FINANCIAL INSTITUTIONAL
NETWORK DURING THE BOURGEOIS ERA*

ABSTRACT

By this time the basis of the modern banking system developed after 1867 – banks, savings banks, co-ops (provident societies, mutual societies, etc. where the capital is not made up of shares rather business deposits) is a quarter of a century old.

Its beginnings are considered to be the period before 1848. The second temporary period was the one and a half decade between 1850 and 1865 when during its earlier years neo-absolutist regulations considered financial institutions to be in the same category as profit-oriented societies. During this period, in the Sopron administrative region that incorporated most of Transdanubia, there were seven savings banks in operation in the following towns and cities: Sopron, Veszprém, Győr, Kőszeg, Nagykanizsa, Szekszárd, Pécs. Based on data from 1853, savings banks were ranked based on their capital and annual profit. Based on capital, Kőszeg ranked 2nd, Pécs 4th, Szekszárd 6th and Nagykanizsa 7th, while concerning profit Kőszeg came 1st, Pécs 3rd, Nagykanizsa 4th and Szekszárd 7th.

The “bank founding rush” period that began in 1866 and intensified through the Compromise of 1867 up until 1873 resulted in 564 financial institutions in Hungary. In the above-mentioned regions, banks were established by the Austro-Hungarian Bank which extended its operations to almost every larger settlement through local banks and savings banks. True change however was only brought on by the establishment of local financial institutions. By 21st December 1874 after the crisis of 1873 there were 44 savings banks in operation and their total assets were measured at over 18,5 million Forints. The network of several savings banks and newly established credit unions resulted in continuously expanding crediting activities that contributed to the economic development of the region.

Kulcsszavak: Osztrák–Magyar Bank fiókjai, Dél-Dunántúl, takarékpénztár, (hitel)szövetkezet, hitel, mérlegfőösszeg

Keynotes: Austro-Hungarian Bank, Southern Transdanubia, savings bank, credit union, credit, total assets

1. A kezdetek

„Politikai és közgazdasági életünk az 1825-iki országgyűléssel kezdődő új korszaka – Széchenyi reformatori fellépésének következménye – lassan egyengette azt az utat, mely a társadalmi állapotok és a magánjogi viszonyok átalakulásával a köz- és magángazdasági élet átalakításához vezetett. Ekkor honosodott meg hazánkban a takarékpénztári intézmény.”¹ Az első hitelpénztár 1772-es alapítása, az Első Osztrák Takarékpénztár Eszéken, Érsekújváron, Győrben, Nagyszombaton, Pozsonyban, Szege-den, Varasdon és Zólyomban 1827-ben és 1828-ban létrehozott magyarországi fiókhálózatának megszervezése, a Brassói Általános Takarékpénztár létrejötte, a Fáy András kezdeményezte Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesület által létrehozott Pestmegyei Takarékpénztár jelezte az első mérföldköveket azon az úton, hogy 1848-ban már 36 takarékpénztár működjön Magyarországon.² Az 1840. évi törvények³ megnyitották az utat a részvénytársaságok működése előtt. Az első a pozsonyi volt 1841-ben, alapszabálya szolgált mintául többek között a Pesti Hazai Első Takarékpénztár 1845-ös részvénytársasági formában történő létrejöttéhez is.⁴ A bankok sorát 1841-ben a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank nyitotta meg – több mint egy évtizedes engedélyezési eljárás után – 1840-ben.⁵

1850 után a neoabszolutizmus közigazgatása bevezette a Magyar Koronaországban a kerületi rendszert. A Dunántúl kilenc megyéje⁶ a soproni székhelyű közigazgatási kerülethez tartozott. Ekkor már hét takarékpénztár működött a régiónak is nevezhető közigazgatási kerületben, ebből öt megyeszékhelyeken, kettő pedig egy-egy, a megyeszékhelynél nagyobb piackörzettel rendelkező városban. Két megyében, Mosonban és Somogyban ekkor még nincs takarékpénztár. Az 1853. május 1-én a Magyar Koronaországban is hatályba lépett osztrák polgári törvénykönyv 994. §-a szerint a zálog fejében adott kölcsönökért 5%, zálog nélküliekért pedig 6%-os kamatot lehetett szedni.⁷ A kamatokra elhelyezett betétek és a jelzálogkölcsönök mellett a váltóleszámitolási üzletág kapott egyre jelentősebb szerepet az egyre bővülő pénzpiacon. Vas és Zala megyékben nem a megyeszékhelyeken, hanem a megyeszékhelynél jelentősebb piackörzettel rendelkező városokban, Kőszegen, illetve Nagykanizsán jött létre takarékpénztár.⁸

Az 1853-as statisztika az alaptőkét és az éves nyereséget közölte, e két adat alapján tudunk „erősorrendet felállítani:

1. táblázat: A Soproni közigazgatási kerületben működő takarékpénztárak 1853
Table 1.: Savings banks operating in the administrative county of Sopron in 1853

Takarékpénztár székhelye	Alaptőke 1853. 12. 31.		Éves nyereség 1853	
	„Erősor- rend”	Összege CM	„Erősor- rend”	Összege CM
Sopron	1.	803 018,04	4.	17 760,51
Kőszeg	2.	603 619,27	1.	83 097,41
Veszprém	3.	481 245,55	2.	66 378,13
Pécs	4.	409 230,50	3.	32 798,38
Győr	5.	325 680,42	7.	4 182,04
Szekszárd	6.	200 707,16	6.	4 266,07
Nagykanizsa	7.	97 148,71	5.	15 588,39

Forrás: Jahres-Bericht, 1853. 230–231.

2. Pénzügyi struktúra a kiegyezés után

A kiegyezés után új lendületet vett a bankok és takarékpénztárak alapítása, ekkor a pénzügyi intézeteknek hármassá alakult ki.⁹ A legnagyobb tőkeerővel a részvénytársasági formában működő bankok – ahogy a korabeli statisztika jelöli: bank- és hitelintézetek – rendelkeztek, melyek az 1840. évi XVIII. tc. alapján jöttek létre.¹⁰

Kezdetben a német mintára létrejött népbankokat is – elsősorban elnevezésük miatt – ide a bankok közé sorolták, de a népbankok – a Dél-Dunántúlon a dunaföldvári és a sümegi – valójában hitelszövetkezeti feladatokat láttak el. A népbankokat németországi mintára, az alapszabályban meghatározott időtartamra, gyakran húsz évre – hozták létre, a tagoknak az esetek többségében korlátozott felelősségük volt, ami legfeljebb a törzsbetétek összegéig terjedt.¹¹

2. táblázat: A dél-dunántúli régió bankjainak mérlegfőösszege 1874
Table 2.: The balance sheet total of the banks operating
in the Southern Transdanubian region in 1874

Megye	Bank neve, székhelye	Alakulás éve	Részvények száma db	Részvény-tőke frt.	Mérleg- főösszeg frt.	1873. év tisztá nyeresége frt.
Baranya	Baranya megyei takarékpénztár és hitelbank, Pécs	1869	5000	500 000	833 709	nincs adat
Somogy	Somogy-Kaposvári földművelési, kereskedelmi és iparhitel-társulat, Kaposvár	1872	1300	260 000	116 838	–2 534
Tolna	Dunaföldvári népbank mint önszegélyező társulat	1873	1091	64 550	94 569	4 060 (6%)
Zala	Nagykanizsai bankegyesület	1873	2000	200 000	319 064	15 000 (7,5%)
	Nagykanizsai kereskedelmi- és ipari bank	1867	1000	200 000	140 467	5 460 (5%)
	Sümegi népbank	1873	400	40 000	97 147	nincs adat

Forrás: Magyar Compass, 1874. 5., 30–31., 39., 204., 215. old.

A pénzügyi struktúra következő szintje a bankoknál alacsonyabb alaptőkéket igénylő, Magyarországon a legelterjedtebb pénzügyi forma, a takarékpénztár volt, melyek alapítási és működési feltételei megegyeztek a bankokéval, ám jóval mérsékeltebb tőkével és betétállománnyal rendelkeztek. Helyzetüket legtömörebben a Magyar Compass 1874. évfolyama így jellemezte: „Tekintettel azonban azon körülményre, hogy a takarékpénztárak csekélyebb alaptőkével bírnak – alakulásuk legújabb időben az előlegezési üzletre nézve a pénzügyi viszonyokban kevésbé jártas – és megtakarított filléreit ezen intézeteknél elhelyező közönség érdekében, nagyobb biztonság céljából – azon megszorítás alá esik, hogy az azoknál letett idegen pénzeket csakis az alább következő értékpapirokrai előlegezésekre vagy megvásárolhatására fordíthatják, nevezetesen: magyar vagy osztrák állami kötvények, az állam által kamatbiztosítással ellátott vállalati papírok – végül ily természetű elsőbbségi kötvények vagy záloglevelekre, melyek a budapesti vagy bécsi tőzsdén hatósági engedély alapján állandóan jegyeztenek.”¹² Számuk a Dél-Dunántúl négy megyéjében is jóval magasabb a bankokénál, négy megyében összesen 28 működött az 1873-as gazdasági válságot követő első üzleti évben.

3. táblázat: A dél-dunántúli régió takarékpénztárainak mérlegfőösszege 1874.
Table 3.: The balance sheet total of the savings banks operating
in the Southern Transdanubian region in 1874

Megye	Takarék- pénztárak száma	Részvénytőke összege forint.	Mérlegfő- összeg forint.	Tiszta nyereség forint.
Baranya	7	770 000	4 951 589 (1)	84 350
Somogy	5	195 000	1 578 877 (3)	26 180 (2 na.)
Tolna	6	470 000	977 389 (4)	27 100
Zala	10	470 000	3 369 071 (2)	59 634
Összesen	28	1 905 000	10 876 926	197 264

Forrás: Magyar Compass, 1874. 60–200. old.

A mérlegfőösszeznél zárójelben az „erőssorrend” látható.

A kapitalizálódás folyamata Baranyában a legsikeresebb, ennek azonban majdnem dupláját tudja felmutatni a Nyugat-Dunántúlon Vas megyében alakult 16 (!) takarékpénztár, mely 571 500 forint részvénytőkével 7 673 492 forint összesített mérlegfőösszeget, illetve 69 609 forint tiszta nyereséget realizált, a kapitalizálódás folyamata Vasban rendkívül gyors és erőteljes volt.¹³

A fenti tőkeallokáció egyben a lokális gazdaság tökéletes tükré, a kapitalista viszonyok kialakulása legintenzívebben Baranya, míg legkevesbé Tolna megyében volt sikeres a Dél-Dunántúlon, ebben természetesen meghatározó volt Pécs minden szempontból centrális szerepe. Zalaiban ekkor alakult ki a négy centrumú megye, a Muraköz, a Balatonfelvidék, Dél-Zala, melynek természetes központja a régió túlmutató vonzáskörzetű Nagykanizsa volt, a negyedik pedig a megyeszékhely központtal Göcsej és a megye nyugati része.¹⁴

A pénzügyi struktúra harmadik szintjét a hitelszövetkezetek alkoták, ide sorolhatjuk a segélyegyleteket és az önszegélyző egyleteket is. Szerepük nem lebecsülendő, hiszen a későbbi évtizedekben az egész Magyarország területén tömegével fognak ezek a segélyegyletek átalakulni népbankokká vagy hitelszövetkezetekké, az 1870-es évek közepén azonban még csak e folyamat kezdeténél tartunk.¹⁵ A szövetkezetek a kereskedelmi törvény 223–230. valamint 247–250. §-ai alapján alakultak és tevékenykedtek, felelősségük lehetett korlátolt, vagy korlátlan, fennállásuk időtartama szerint vagy határozott időre, vagy záró időpont nélkül alakultak meg. A Magyar Compass tömör meghatározása szerint ezeknek a pénzügyi szervezeteknek az alaptőkéje „nem áll részvényekből, hanem kizárólag üzleti betétekből, (részjegy vagy törzsbetétek) képződik, és miután a szövetkezetek leginkább a tagok kölcsönös hitelének, keresetének vagy gazdálkodásának előmozdítására alakulnak, azért a

tiszta üzleti nyeresémet is vagy a tagok között egyenlő arányban leendő felosztásra, vagy az üzleti betéti tőke emelésére, vagy végre részben emberbaráti célokra szoktak felhasználni.”¹⁶

Baranya megyében 6, a Pécsi kölcsönös segélyegylet (1866), a Siklói kölcsönös segélyező egylet (1868), az Új-Pécsi takaré- és előleg egylet (1872), a Margócsi önszegélyező egylet (1872), a Németbólyi segélyegylet (1874) és a Pécsi könyvnyomdászok segélyegylete (1869) alakult meg 1874-ig. Somogyban 4, a Csurgoi önszegélyező egylet (1872), a Szigetvári segélyegylet (1868), a Marcali segélyegylet (1874), és a Nagybajomi segélyegylet (1870) jött létre a tárgyalt időszakban. Tolnában 5, a Szekszárdi Népbank (1872), a Bonyhádi Segélyegylet (1865), a Dombóvári önszegélyező egylet (1869), a Bölcseki segélyegylet (1873), és a Tolnai kölcsönös segélyegylet (1869), míg Zala megyében 4 egylet, a csáktornyai Muraközi kisegítő egylet (1869), a Nagykanizsai segélyegylet (1873), a Nagykanizsa és vidéke hitel-segélyező-egylet (1873), és Zalaegerszegi önszegélyező egylet (1872) alakulásáról vannak adataink.¹⁷

3. Osztrák–Magyar Bank hálózata

Külön kell szólni az Osztrák–Magyar Bank hálózatról.¹⁸ A bank főintézete Budapesten volt, a hálózatát az hetvenes évek végén–nyolcvanas évek elején kiépítő pénzügyi intézet 1887-ig 15 fiókintézetet nyitott Magyarországon, ahol hatféle bankművelet kivételével valamennyi – 11 féle – műveletet le lehetett bonyolítani, ekkor már az ügyfeleket terhelő postaköltséggel postai úton is. A bankfiókok száma a századfordulóra 29-re növekedett. Dunántúlon Győrött (1879), Kaposváron (1900), Sopronban (1880), Szombathelyen (1900), Pécsen (1887) és Nagykanizsán (1879) létesültek bankfiókok, ezek közül a pécsi és a nagykanizsai kiemelt szerepet kapott, ugyanis ezekben a városokban 22 tagú váltóbíráló tanács is működött.

A bankfiókok hatásköre aztán további „mellékhelyekre” terjedt ki, ezek általában megyeszékhelyeken voltak. Az első dunántúli két bankfiókot Nagykanizsán és a Győrben hozták létre, a nagykanizsai bankfiók „mellékhelyei” ekkor Zalaegerszegen, Pécsen és Kaposváron voltak, tevékenysége tehát szinte az egész Dél-Dunántúlra kiterjedt. Ebből kivétel a szekszárdi mellékhely volt, mely a székesfehérvárral és más a Dunától keletre található országrész nagyobb városaival együtt közvetlenül a budapesti „főintézettel” álltak hierarchikus kapcsolatban. Ezek a korabeli terminus-technikus szerint „bank-mellékhelyeknek” nevezett egységeket kizárólag arra hatalmazták fel, hogy a váltó-leszámítolási üzletágban átvegyék a váltókat és azokat a „bankintézetekhez” továbbítsák. Tehát

ezek a településeken az Osztrák–Magyar Bank nem létesített fiókot, hanem egy helyi pénzüintézetel kötött szerződést a székhellyel kapcsolatos üzleti kapcsolattartásra. „Egyéb banküzletekben a bankmellékhelyek és a közönség között közvetlen érintkezés nem történik.”¹⁹ Később Pécs státuszát bankfióki szintre emelték, a pécsi fiók mellékhelyei Dunaföldváron (Dunaföldvári járási takaré- és hitelbank mint rt.), Szekszárdon (Szekszárdi takarékpénztár), a nagykanizsainak Csáktornya (Csáktornyai takarékpénztár rt.), Tapolcán (Balatonmelléki takarékpénztár rt.), Zalaegerszegen (Zalaegerszegi takarékpénztár rt.), Kaposváron (Somogy megyei takarékpénztár Kaposvárott), a győrinek Komáromban, Mosonmagyaróváron, Siófokon (Balatonvidéki takarékpénztár), a soproninak Szombathelyen voltak mellékhelyei. A siófoki mellékhely 1882-ben azt kérte, hogy a nagykanizsai fiókhoz csatolják, de kérelmüket elutasították, mert Nagykanizsa „jelentékenyen nagyobb kiterjedéssel bír” a győrinél. Később Siófokot mégis elcsatolják Győrtől, de Székesfehérvárhoz. A soproni fióknak ekkor egy mellékhelye volt, mégpedig Szombathely.

Az Osztrák–Magyar Bank Magyarországon 1914-re 42 fiókot hozott létre, ebből 7, 106 mellékhelyéből pedig 16 volt a Dunántúlon.²⁰

4. Somogy és Zala megyei sajátosságok

A területi korlátok miatt a Dél-Dunántúl megyéi közül a legjobban feltárt Baranya²¹ és a leginkább adathiányos Tolna megyét – a fenti adatokon kívül – ezúttal nem érintjük, a pénzügyi intézményhálózatot illetően példának a legkésőbbi induló Somogy és a más említett sajátosságot hordozó Zala megye lesz.

A tőkés gazdaság térnyerésének igazi tükré az alapítási hullám, a bankok, takarékpénztárak elhelyezkedése egyben a székhely-településeknek a megye életében betöltött gazdasági súlyát is jelzi.

4.1. Somogy megye

Csorba József orvosdoktor 1857-ben megjelent Somogy vármegye ismertetése című kötetében²² egyetlen somogyi pénzüintézetet sem említ, s nem szerepel somogyi adat Stubenrauch statisztikájában sem.²³ Míg a környező megyékben a bankok és takarékpénztárak több mint fele az 1866 és 1873 között alakult meg, Somogy megyében kicsit lassúbb volt ez az indulás.

A Magyar Compass első, 1873-ban megjelent, az 1872. üzleti évet összefoglaló kötete viszonylag kevés, összesen kilenc somogyi pénzüintézetet említ, mindössze egy bankot, három takarékpénztárt és öt segély-

egyletet. Ezek közül az első négyet nevezhetjük modern értelemben vett pénzügyintézetnek. A bankok felsorolása között egy kaposvári székhelyű bankot találunk, ez a 300 000 forint névleges és 120 000 forint befizetett alaptőkével 1872-ben alakult Somogy-kaposvári földművelési, kereskedelmi és iparhitel társulati bank melynek elnöke Somsich Lőrinc volt. 13 tagú igazgatótanács alkotta a bank vezérkarát, melynek mindennapi ügyeit Bergl József vezérigazgató irányította, aki nem volt tagja az igazgatótanácsnak.²⁴

Az 1874-es Compass szerint 5000 darab 200 forint-os névértékű részvényt bocsátottak ki, aminek 40%-át fizettek be. Ez mindenképpen sajátos hiba, a helyes adatot a következő évi Compass már helyesen közli, mely szerint 1500 darab 200 forintos részvényt bocsátottak ki az alakuláskor.²⁵ A tartalékalap az 1873-as kötet szerint 13 377 forint volt, a nyugdíjalap pedig 1877 forint.²⁶ Az egy évvel későbbi kötet a tartalékalapnál 1115 forintot említ. A bank (könyvekre és folyószámlákra elhelyezett) betéti, váltóleszámlázási, valamint – ingatlan, értékpapír és „egyéb értékneműekre” kiterjesztett – kölcsönügyletekkel állt ügyfelei rendelkezésére. Az első teljes üzleti évének mérlege szerint 1873-ban 23 722 forint bruttó jövedelemmel zárta az évet, tiszta nyeresége 7075 forint volt és 4 forint osztalékot fizetett minden részvényre.²⁷ Három üzletágot üzemeltettek, az első a „kamatozás végett elfogadott idegen tőkék” voltak, betétkönyvekre 28 347, folyószámlára 14 715 forintot, a „váltó-leszámlázási” üzletág 89 810, míg a kölcsönkihelyezések 71 838 forintot mozdítottak meg.

A csekély kivétellel részvénytársasági formában működő takarékpénztárak sorában a kaposvári székhelyű Somogy-megyei Takarékpénztárt, 40 000 forint alaptőkével 1864-ben gründolták. A 400 darab 100 forint-os részvény 100%-át lejegyezték. 1872-es mérleg szerint 835 461 forint betéttel rendelkeztek, a tartalékalap 24 000 forint volt, a nyugdíjalap pedig 1654 forint. Elnöke ekkor Jankovits László, a 12 tagú igazgatóválasztmányral ő hozta meg a stratégiai döntéseket. A mindennapi ügyvitel Németh Károly vezérigazgató irányításával történt. Ugyancsak betéti, kölcsön, és váltóleszámlázási üzletágai voltak, 1873-ban 12 000 forint tiszta nyereséget realizáltak, és 30 forint osztalékot fizetett a pénzügyintézet.²⁸

A betétösszeg esetében nem tekinthetünk el attól, hogy nyolc évig egyedül a Somogy-megyei Takarékpénztár volt az egyedüli betételhelyezési, illetve hitelművelési lehetőség 6649 lakosú Kaposváron és környékén. Az igazi konkurenciát az 1872-ben alapított Somogy-kaposvári földművelési, kereskedelmi és iparhitel társulati bank jelentette, miután a banknak jóval nagyobb lehetőségei voltak a pénzügyi műveleteket illetően, jóval nagyobb pénzforgalmai is bonyolított le.

A megyében a legnagyobb alaptőkéjű takarékpénztár a Bittó István elnöke és a héttagú igazgatóválasztmány vezette, 1869-ben alapított Szigetvári Takarékpénztár volt, melyet mindennapjait Kohárits Ferenc vezérigazgató irányította, aki tagja volt a részvénytársaság igazgatótanácsának is. Ez az első olyan eset a somogyi pénzügyintézeteknél, amikor a vezérigazgató is szavazati joggal bírt a hosszabb távú döntések meghozatalánál. A takarékpénztárak között a térségben a szigetvárinak volt az egyik legmagasabb alaptőkéje: 65 000 forint névleges, ebből 51 000 befizetett forinttal. 1872-ben 140 678 forint-ra rúgott az itt elhelyezett betétállomány. A tartalékalapjuk 1570, a nyugdíjalapjuk 240 forint volt. A szigetvári takarékpénztár piacörzete jóval túlterjedt az az akkor 4703 lakos településen.²⁹

A Csurgói Takarékpénztár 1872-es indulásáról viszonylag keveset tudunk.³⁰ 500 darab 50 forintos részvényének jegyzése teljes egészében lefedte a 25 000 forint összegű alaptőkéjét, s működése első évében 26 869 forintot helyeztek el itt a betétesek. Inkey József volt az elnöke, 14 tagú választmánya névsorát nem ismerjük. 1873-ban 1410 forint volt a tiszta nyeresége, és 2 forint 80 krajczár osztalékot fizetett részvényeire.³¹

Ugyancsak 1872-es alapítású a 30 000 forint-os alaptőkével létrejött Nagyatádi Takarékpénztár. Az Ohmacht Mihály vezérigazgató irányítása alatt álló pénzügyintézet első üzleti éve 12 360 forint-os betétösszeget eredményezett, alapokat ekkor még nem képeztek.³² 4858 forint bruttó és 2266 forint tiszta jövedelemmel zárták az 1873-as üzleti évet. 300 darab 100 forintos részvényére 7,55 forint osztalékot fizettek.³³

A Marcali Takarékpénztárt 1871-ben alapították, 40 000 forint-os alaptőkével, ennek felét, 20 000 forintot fizették be. 100 forint névértékű részvényből 400 darabot bocsátottak ki. Összesen 83 566 forint betétet helyeztek el már az első évben a takarékpénztárban, és 185 forintot különítettek el a tartalékalapra.³⁴

A segélyegyletek közül ötöt sorol fel legelső forrásunk,³⁵ ám joggal feltételezhetjük, hogy több volt belőlük. A Magyar Compasst szerkesztő Mihók Sándor külön kiemelte bevezetőjében, hogy csak azokkal az adatokkal tudott dolgozni, melyeket a megkeresett intézetek megküldtek.³⁶ Ennek figyelembevételével az 1865 és 1870 közötti fél évtizedben létrejött egyletek közül az 1865-ben alapított Kaposvári Segélyező Egylet³⁷ a legjelentősebb, 2900 törzsbetéte volt ekkor, ezek összege 196 000 forint-ra rúgott. 1869-ből két segélyegylet alakulásáról tudunk, ekkor hozták létre a Kadarkuti Segélyező Egyletet³⁸ 42 225 forint törzsbetéttel (1872), s ezt 920 betétes helyezte el. A Nagyatádi Segélyező Egylet³⁹ 115 599 forint törzsbetétét 1153 betétes jegyezte, ők 50 forintot fizettek be hetente. 1010 törzsbetétje volt ebben az évben, 98 251 forint összeggel az 1870-ben alapított Nagybajomi Segélyező Egyletnek,⁴⁰ az ugyanebben az évben alapított

Csurgói Önszegélyző Egyletről⁴¹ pedig – reméljük csak egyenlőre – annyit tudunk, hogy létezett, és tagjai 50 forintot fizettek be hetente.

A hitelszövetkezetekből kilenc működött Somogy megyében: a Kardkúti Segélyszövetkezet (1886–1892), a Kaposvári Segélyszövetkezet (1876-tól), a Kaposvári Tiszti Önszegélyző Szövetkezet (1884–), a Karádi Segélyszövetkezet (1885–1891), a Marcali Segélyegylet-szövetkezet (1883–1888), a Nagyatádi Önszegélyző-egylet Szövetkezet (1876–), a Nagybajomi Segély-egylet Szövetkezet (1882–1888), a Szigetvári Segély-egylet Szövetkezet (1876–1886), és a Városhidvégi Önszegélyző Szövetkezet (1883–1889).

4.2. Zala megye

Zala megye⁴² első pénzügyi intézménye, az 1845-ben alapított Nagykanizsai Takarékpénztár volt, az 1848 előtt Magyarországon létrejött 36 takarékpénztár egyike. Alapításának évében Ausztriában 8, Magyarországon 20 takarékpénztár működött. A zalai pénzügyi intézmények száma a századfordulóra 24-re emelkedett, mellettük 8 szövetkezet is létrejött. A zalai 23 bank és takarékpénztár mintegy kétharmada, 13 pénzügyi intézmény 1873-ig alakult meg, további három a nyolcvanas évek elején jött létre, míg hat 1889 és 1894 között. 1879-ben nyílt meg Nagykanizsán az Osztrák–Magyar Bank fiókja, és a takarékpénztárak, valamint a szövetkezetek mellett ezzel vált teljessé – jelenlegi ismereteink szerint – Zala Vármegye pénzügyi intézményhálózata.⁴³ Adataink alapján Zala megye esetében a korábbinál hosszabb időszakot tudunk áttekinteni.

Zalában a kezdeti években egy népbank alakult, ez Sümegen történt, a korlátolt felelősségű népbankot két évtizedre (1873–1893) jegyezték be.⁴⁴ Takarékpénztárakból pedig 22-t gründoltak a megyében a századfordulóra, velük szinte párhuzamosan 1869 és 1879 között létrejött nyolc szövetkezettel összesen 31 pénzügyi intézmény alakult a megyében a 19. század második felében.

Az 1866-ban kezdődő, a kiegyezés után kiteljesedő, az 1873-as válságig tartó korszak előtt Zala vármegyében mindössze két pénzügyi intézmény működött, mind a kettő a megye gazdasági központjában, Nagykanizsán, ahol „a kanizsai kereskedőházak mind jobban érezték valamely hitelnyújtó és pénzügyi műveleteket lebonyolító szerv hiányát. Az 1845. május 1-én tartott értekezleten tehát elhatározták egy önálló kanizsai pénzügyi intézmény létesítését”, ami augusztus 2-án meg is alakult Nagykanizsai Takarékpénztár néven. A takarékpénztár választmányában ott volt a megye két kiemelkedő politikusa, a „haza bölcsévé” emelkedett Deák Ferenc és az 1849-ben mártírhálált halt Csány László is.⁴⁵

4. táblázat: Zala megye pénzüintézeteinek összefoglaló adatai
Table 4.: Summary data of Zala County financial institutions in 1895

Település	Pénzüintézetek száma	Pénzüintézetek neve	Alapítás éve	Alapítók vagy részvénytőke 1895-ben (K)
Alsólendva	1	Alsólendvai Takarékpénztár	1873	40 000
Belatinc	1	Belatinc Vidéki Takarékpénztár	1881	35 000
Csabrendek	1	Csabrendeki Takarékpénztár Rt.	1873	40 000
Csáktornya	2	Csáktornyai Takarékpénztár Rt.	1873	40 000
		Muraközi Takarékszövetkezet	1881	40 000
Keszthely	2	Keszthelyi Takarékpénztár Rt.	1870	45 000
		Keszthely Vidéki Takarékpénztár Rt.	1864	100 000
Kotori	1	Kotori Takarékpénztár Rt.	1892	10 600
Letenye	1	Letenyei Takarékpénztár Rt.	1892	40 000
Nagykanizsa	5	Nagykanizsai Takarékpénztár Rt.	1845	60 000
		Nagykanizsai Kereskedelmi és Ipari Bank Rt.	1867	200 000
		Dél-Zalai Takarékpénztár Rt.	1870	100 000
		Nagykanizsai Bankkegyesület Rt.	1873	200 000
Perlak	1	Alsó-Muraközi Takarékpénztár Rt.	1873	50 000
Sümeg	2	Sümegi Takarékpénztár	1869	40 000
		Sümegi Népbank	1873	40 000
Tapolca	2	Tapolcai Takarékpénztár Rt.	1869	30 000
		Balaton-melléki Takarékpénztár Rt.	1889	60 000
Zalaegerszeg	3	Zalaegerszegi Takarékpénztár Rt.	1869	200 000
		Zalamegyei Központi Takarékpénztár Rt.	1893	80 000
		Zalavármegyei Takarékpénztár Rt.	1893	30 000
Zalaszentgrót	1	Zalaszentgrót és Vidéki Takarékpénztár Rt.	1884	20 000
Összesen	23		1845–1893	1 500 600

Forrás: Halász Imre (1995): 176–177. old.

Nagykanizsánál az 5. pénzüintézet az Osztrák–Magyar bank fiókja.

A megye és Nagykanizsa egyaránt második pénzüintézete a kiegyezés évében, 1867-ben alakult meg az 1850-től járási székhely Nagykanizsán, ez a Nagykanizsai Kereskedelmi és Ipari Bank volt.⁴⁶ Nagykanizsa így a polgári köz- és szakigazgatás kialakulása után jelentős pénzügyigazgatási központ lett, melynek súlyát hagyományos gazdasági és piacközponti szerepe tovább fokozta. Végül az 1866 és 1873 közötti időszakban, mikor 564 új hitelintézet létesült Magyarországon,⁴⁷ ennek dinamikája Zala megyében is érzékelhető: ebben az időben 12 új pénzüintézet létesült a megyében. Három, a sümegi, a tapolcai és a zalaegerszegi takarékpénztár 1869-ben került cégbírósaági bejegyzésre. A következő évben két to-

vábhi takarékpénztár, Nagykanizsa immár harmadik pénzügyi intézete, a Dél-Zalai Takarékpénztár és a Keszthelyi Takarékpénztár kezdte meg működését. Két év múlva, 1872-ben a Csáktornyai takarékpénztár, majd 1873-ban öt további pénzügyi intézet, az Alsólendvai Takarékpénztár, az Alsó-Muraközi Takarékpénztár, a Csabrendeki Takarékpénztár, a – már említett – Sümegi Népbank és a Nagykanizsai Bankkegyesület is megkezdte működését, ez utóbbi negyediként a városban.

Mint láttuk, a létrejött pénzügyi intézetek döntő többsége takarékpénztár volt. Az 1887-ben kiadott Magyarország gazdasági statisztikájában ezt olvashatjuk a pénzügyi intézetekről: „Nálunk a takarékpénztárak tulajdonképpen letéti bankok, melyekben sokkal kisebb szerepet játszanak az alsóbb néposztályok apró megtakarításai, mint a nagyobb tőkék, nevezetesen a rövid időre felszabadult üzleti forgótőke. A szövetkezetek tekintélyes része sem felel meg nevének, s a helyett, hogy tagjaik hitelképességét igyekeznek fokozni, s megszerezni számukra a szükséges hitelt, csak a nagy nyereségre spekulál, éppúgy, mint a részvénytársulati alapon nyugvó hitelintézetek.”⁴⁸

Az 1873-as válság elsősorban a bankokat érintette, a válságot a takarékpénztárak viszonylag jól átvészelték.⁴⁹ Ez az országos tendencia mutatkozik meg a megyében is, ugyan egyetlen pénzügyi intézetet sem kell felszámolni, de hosszabb ideig nem létesült további pénzügyi intézet Zalaiban.

A nyolcvanas évek elején három további takarékpénztár alakul: kettő a Muraközben 1881-ben a Belatinci Takarékpénztár, valamint a csáktornyai székhelyű Muraközi Takarékpénztár, illetve a Zalaszentgrót és Vيدéke Takarékpénztár 1884-ben. Az évtized fordulóján és a kilencvenes évek első felében jött létre Tapolca második pénzügyi intézete, a Balaton-mel-leki Takarékpénztár (1889), továbbá a Kotori és a Letenyei Takarékpénztár (1892), majd végül a megyeszékhely két további pénzügyi intézete, a Zala megyei Központi Takarékpénztár és a Zala vármegyei Takarékpénztár nyílik meg, mindkettő 1893-ban.

Magyarországon a századfordulót megelőző évtizedek a gazdaság, a pénz- és hitelélet második felfelé ívelő periódusa, mikor 172 bank és takarékpénztár alakult meg egy évtized alatt.⁵⁰

Az országban tapasztalható tendenciának megfelelően további pénzügyi intézetek jöttek létre Zala vármegyében is. A hitelintézetek szempontjából kiemelkedő szerepe van Nagykanizsának – 1871-től rendezett tanácsú város –, mely hagyományos piacközponti szerepét a tőkés bankrendszer kiépítésével tovább erősítette. Létrejönnek a takarékpénztárak az alsófokú igazgatási centrumokban, a járási székhelyeken is, Tapolca, Sümeg, Keszthely, Alsólendva, Letenye, Perlak, Csáktornya és Zalaszentgrót következett egymás után, míg a megye- és járási székhelyen, Zala-

egerszegen – csak 1885-től rendezett tanácsú város, addig nagyközségként megyeszékhely – aránylag későn, a kilencvenes évek elején alakultak további pénzüzetek. A járási székhelyek közül a Zalaegerszeghez közel fekvő Pacsán és Nován nem jött létre takarékpénztár, e települések gazdasági súlya amúgy is elhanyagolható volt. Három olyan településen volt azonban takarékpénztár – Belatincon, Kotorin és Csabrendeken – melyek nem voltak alsófokú közigazgatási központok.

Terjedelmi korlátaink nem teszik lehetővé, hogy valamennyi pénzüzet mérlegének legfőbb adatait közlétegyük, de a növekedésre példaként álljanak itt a megye legrégebbi pénzüzetének a Nagykanizsai Takarékpénztár Rt. húsz üzleti évének legfőbb mutatói:⁵¹

5. táblázat. A Nagykanizsai Takarékpénztár Rt. üzleti éveinek legfőbb mutatói 1873–1890

Table 5.: The key indicators of the fiscal years of Nagykanizsai Takarékpénztár Rt. from 1873 to 1890

Év december 31.	Mérleg fősszege (frt. kr.)	Nyeremény egyenleg (frt.kr.)	Osztalék	
			Összesen	Egy részvényre
1873	1 440 292	12 012	nincs adat	70
1874	1 619 834	15 400	22 500	75
1875	1 848 503,79	15 972,37	24 000	80
1876	1 877 012,41	28 393,80	24 000	80
1877	2 077 350,41	33 661,70	24 000	80
1878	2 097 471,95	26 466,95	nincs adat	70
1879	2 074 661,43	28 516,15	nincs adat	80
1880	2 220 124,34	25 030,10	nincs adat	40
1881	2 387 256	4 107	21 000	35
1882	2 447 336	31 216	24 000	40
1883	2 416 925	30 558	24 000	40
1884	2 376 755	42 487	27 000	45
1885	2 294 484	36 040	27 000	45
1886	2 334 488	43 553	28 800	48
1887	2 294 842	21 839	27 000	45
1888	2 700 252	50 168	27 000	45
1889	2 536 743	28 098	27 000	45
1890	2 720 810	27 940	27 000	45

Forrás: Magyar Compass, 1874–1890.

Zala megyében nyolc szövetkezet alakult, ebből hat meghatározott időre. Miután ritkán küldtek be mérleget, így csak – felsorolásszerűen – a legfontosabb adatait adhatjuk meg.⁵²

6. A szövetkezetek üzleti adatai 1874
Table 6.: Financial data of savings banks in 1874

Szövetkezet székhelye	Szövetkezet száma	Neve	Működési időszak
Balatonfüred	1	Balatonfüredi Segélyegylet	1875
Csáktornya	2	Muraközi Kisegítő Egylet	1869
		Muraközi Önszegélyező Egylet Szövetkezet	1870–1885
Nagykanizsa	3	Nagykanizsai Segélyegylet Szövetkezet	1876–1882
		Dél-Zalai Takarékpénztár	1876–1886
		Gyűjtő- és Önszegélyező Szövetkezet (a „Dél-Zalai Takarékpénztár Rt. kebelében szervezett Nagy-Kanizsai Tiszti Önszegélyező Szövetkezet)	1876–1896
Zalaegerszeg	1	Zala-Egerszegi Szövetkezet Önszegélyező Egylet	1876–1896
Zalaszentgrót	1	Zala-szentgróti Szövetkezet Önszegélyező Egylet	1879–1882

Forrás: Magyar Compass 1874.

5. Összegzés

1867–1873 között Magyarországon 552 hitelintézetet és 170 ipari részvénytársaságot alapítottak, 1873 májusában 788 részvénytársaság működött a közlekedési vállalatok nélkül, 337 millió forint névleges és 202 millió ténylegesen befizetett alaptőkével. A „gündolási láz” csúcspontja 1872-re és 1873 első felére esett, 1872-ben 550 (!) új pénzügyi és 15 iparvállalati részvénytársaság alapszabályát fogadta el a minisztérium, jóllehet a kérelmezők nagy többsége valójában sohasem kezdte meg működését.

Ennek az intenzív gazdasági fejlődésnek eltérő mértékben részesei voltak a dél-dunántúli megyék is. 1867 után a bürokratikus piacszerzés miatt – miután nem volt központi bankfiók – a Dunántúl is sokkal nagyobb mértékben volt a magánbanki hitelezésre ráutalva. Ez is magyarázata annak, hogy a kevés bank mellett jóval nagyobb számban létrehozott takarékpénztárak behálózták a régiót, ám elsősorban a kisebb tőkék kerültek elhelyezésre, illetve kihelyezésre, ami – néhány földrajzilag jól körül határolható terület kivételével – egy közepes méretű, de folyamatos fejlődést eredményezett, részeként az ország és benne a Dunántúl dualizmus kori feltörekvő gazdaságának. A kisebb összegű hitelekhez szinte valamennyi ezer fős népességet meghaladó településen hozzá lehetett jutni, nagyobb összegeket illetően pedig elsősorban a takarékpénztári kihelyezések voltak az aktív ügyletek. Üzletmenetük, üzleti biztonságuk tükrözi, hogy bankcsődökről, felszámolási eljárásokról nem maradtak fenn adatok.

JEGYZETEK/NOTES

1. Szádeczky-Kardoss Tibor (1928): A magyarországi pénzügyintézetek fejlődése. Közgazdasági Könyvtár, Budapest. 5. old.
2. Soós László (1993): Az Osztrák Nemzeti Bank. In: Bácskai Tamás (szerk.): A Magyar Nemzeti Bank története I. Budapest. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. 81–154. old. A takarékpénztárak az alábbi városokban alakultak: Arad (1840), Nagyszebenben (1841), Pozsony, Sopron (1842), Esztergom, Győr, Kassa, Kőszeg (1844), Eperjes, Komárom, Miskolc, Nagykanizsa, Pécs, Szeged, Székesfehérvár, Veszprém, Besztercebánya, Losonc (1845), Buda, Debrecen, Eger, Igló, Lőcse, Nagyszombat, Szekszárdon, Temesvár, Zágráb (1846), Jászberény, Körmöcbánya, Nagyvárad, Selmec, Szatmárnémeti (1847), Baja, Érsekújvár (1848).
3. Soós László (1993): 119. old. A váltójogról (XV. tc.), kereskedőkről (XVI. tc.), gyárak jogviszonyairól (XVII. tc.), közkereseti társaságokról (XVIII. tc.).
4. Szádeczky-Kardoss Tibor (1928): 6. old.
5. Szádeczky-Kardoss Tibor (1928): 7. old.
6. Baranya, Győr, Moson, Somogy, Sopron, Tolna, Vas, Veszprém, Zala megyék.
7. Ezek a kamatkorlátozások csak 1861. után szűntek meg, amikor az országbírói értekezlet ismételten hatályba léptette a régi kereskedelmi törvényeket.
8. Jahres-Bericht der Handels- und Gewerbekammer in Oedenburg an das hohe k. k. Ministerium für Handel, Gewerbe und öffentliche Bauten über den Zustand des Landes-Cultur der Handels-, Industrie- und Verkehrsverhältnisse des Kammerbezirkes im Jahre 1853. Oedenburg, 1855. 230–231. old., továbbá Kőszegi József (1944): A Kőszegi Takarékpénztár száz éve. Kőszeg.; Bariska István (1994): 150 éves a Kőszegi Takarékpénztár, 1844–1994. Kőszeg, 1994., Tripammer Gyula (1895): Adatok a Nagy-Kanizsai Takarékpénztár ötvenéves fennállásának történetéből. Nagykanizsa.
9. Kövér György (2002): Struktúrától a rendszerig. Pénzügyintézetek Magyarországon, 1873–1913. In: Kövér György: A felhalmozás íve. Új Mandátum, Budapest, 241–253. old.
10. Mihók Sándor (szerk.): Magyar Compass, 1874. XXIII. old.
11. Mihók Sándor (szerk.): Magyar Compass, 1874. 201. old.
12. Mihók Sándor (szerk.): Magyar Compass, 1874. 57. old.
13. Mihók Sándor (szerk.): Magyar Compass, 1874. 60–200. old. Az egyes bankok adatai alapján.
14. Halász Imre (2001): A közigazgatás átszervezése és a négycentrumú megye kialakulása. In: Vándor László (főszerk.): Zala megye ezer éve. Zalaegerszeg. 161–166. old.
15. Mihók Sándor (szerk.): Magyar Compass, 1873. 60. old.
16. Mihók Sándor (szerk.): Magyar Compass, 1874. 237–265. old.
17. A Compass összeállítója megjegyzi, hogy Magyarországon 192 egyesület nem jelentkezett, de biztos, hogy működtek.

18. Kövér György (2002): Dunántúli bankpiacok a dualizmus korában. In: Kövér György: A felhalmozás íve. Új Mandátum, Budapest, 238–242. old., első közlése: Kövér György (1995): In: V. Fodor Zuzsa (szerk.): Vállalkozó polgárok a Dunántúlon. Veszprém. 91–99. old.; Kövér György (1993): Az Osztrák–Magyar Bank, 1878–1914. In: Bácskai Tamás (szerk.): A Magyar Nemzeti Bank története I. Budapest. 268–274. old.
19. Magyar Compass, 1887. 104. old. Az Osztrák–Magyar Bank hálózatának kialakulására ld. Kövér György (1993): Az Osztrák Nemzeti Bank működése és az Osztrák–Magyar Bank alapításának előzményei 1851–1878. In: Bácskai Tamás (szerk.): A Magyar Nemzeti Bank története I. 155–258. old., továbbá Kövér György (1995): 91–99. old.
20. Kövér György (2002): 239. old.
21. A teljesség igénye nélkül: Gál Zoltán (2002): A pécsi bankok aranykora: Pécs bankrendszerének története a XIX. század végén és a XX. század első felében. In: Szirtes Gábor, Vargha Dezső (szerk.): Iparosok és bányászok a Mecsek-alján. Gazdaságtörténeti tanulmányok. Pannónia Könyvek – Pro Pannonia Kiadó, Pécs, 2002.; Gál Zoltán (2003): A dunántúli bankpiacok átalakulása a 19–20. század fordulóján. In: Frisnyák Sándor, Tóth József (szerk.): A Dunántúl és a Kisalföld történeti földrajza. Nyíregyháza–Pécs. 239–252. old.; Fischer Ferenc (1895): A „Pécsi Takarékpénztár” részvénytársaság 50 éves múltjának rövid ismertetése: 1845–1895. Pécs.; Kaposi Zoltán (2006): Pécs gazdasági fejlődése 1867–2000. P-BKIK, Pécs.; Siptár László (1988): A száznegy évig fennállott Pécsi takarékpénztár rövid története (1845–1948. december 30.). Pécs.; Siptár László (1996): A Pécsi Takarékpénztár rövid története (1845–1948). Tanulmányok Pécs történetéből 2–3. Pécs. 55–65. old.
22. Csorba József (1857): Somogy vármegye ismertetése. Pest.
23. Stubenrauch, Moritz (1857): Statistische Darstellung des Vereinswesens im Kaiserthume Österreich. Wien.
24. Mihók Sándor (szerk.): Magyar Compass, 1874.
25. Mihók Sándor (szerk.): Magyar Compass, 1874. 39. old.
26. Mihók Sándor (szerk.): Magyar Compass 1873. 16–17. old.
27. Mihók Sándor (szerk.): Magyar Compass 1874. 39. old.
28. Mihók Sándor (szerk.): Magyar Compass 1864. 164. old.
29. Mihók Sándor (szerk.): Magyar Compass 1873. 50–51. old. és 1874. 178. old.
30. Mihók Sándor (szerk.): Magyar Compass 1873. 34–35. old.
31. Mihók Sándor (szerk.): Magyar Compass 1874. 81. old.
32. Mihók Sándor (szerk.): Magyar Compass 1873. 42–43. old.
33. Mihók Sándor (szerk.): Magyar Compass 1873. 130. old. Pénzügyeikről bővebben szól Bősze Sándor (szerk.) (2001): Nagyatád monográfiája II. Nagyatád. 61–64. old.
34. Mihók Sándor (szerk.): Magyar Compass 1873. 42–43. old.
35. Mihók Sándor (szerk.): Magyar Compass 1873.
36. Mihók Sándor (szerk.): Magyar Compass 1873. a fejezetek bevezetőinél, ill. 60. old.

37. Mihók Sándor (szerk.): Magyar Compass 1873. 66–67. old.
38. Mihók Sándor (szerk.): Magyar Compass 1873. 64–65. old.
39. Mihók Sándor (szerk.): Magyar Compass 1873. 66–67. old.
40. Mihók Sándor (szerk.): Magyar Compass 1873. 68–69. old.
41. Mihók Sándor (szerk.): Magyar Compass 1873. 62–63. old.
42. Halász Imre: Közlekedés, pénzügy és gyárpar. A kapitalizmus fejlődése Zalában a kiegyezéstől az I. világháborúig. In: Vándor László (főszerk.): Zala megye ezer éve. Zalaegerszeg. 167–173. old.
43. Halász Imre (1995): Adatok a nagykanizsai pénzintézetek történetéhez a tőkés gazdaság kialakulásának első időszakában. In: Á. Varga László (szerk.): Vera (nem csak) a városban. Rendi társadalom – polgári társadalom. Supplementum. Hajnal István Kör, Budapest. 176–177. old.
44. Mihók Sándor (szerk.): Magyar Compass 1874.
45. Kaposi Zoltán (2006): A hitelélet és a Nagykanizsai Takarékpénztár. In: Lendvai Anna, Rózsa Miklós (szerk.): Nagykanizsa. Városmonográfia. II. Nagykanizsa, 278–280. old., és Lovrencsics Lajos (1989): A 110 éves Nagykanizsai Bank, 1879–1989. Kézirat. Nagykanizsa. 12. old.
46. Kaposi Zoltán (2014): A hitelélet változásai. In: Kaposi Zoltán (szerk.): Nagykanizsa. Városmonográfia III. Nagykanizsa. 234–242. old. A pénzügyintézetek adatainak forrása: Magyar Compass, 1874–1890.; Halis István, Hoffmann Mór (szerk.): Zalavármegyei Évkönyv a Millenniumra (1896). Nagykanizsa. 305–310. old.
47. Katus László (1979): A tőkés gazdaság fejlődése a kiegyezés után. In: Magyarország története VI/2. (Budapest), 971–972. old. és Kövér György (1986): 1873., egy krach anatómiája. Budapest, 6–24. old.
48. Uo.
49. Uo.
50. Uo.
51. Mihók Sándor (szerk.): Magyar Compass, 1874–1890. Itt jegyezzük meg, hogy a Compassban és a félévszázados fennállására készült kiadványban: Tripammer Gyula (1895) eltérő adatok szerepelnek. Ezúttal a Compass adatait vettük figyelembe.
52. Mihók Sándor (szerk.): Magyar Compass, 1874–1890.

FELHASZNÁLT IRODALOM/REFERENCES

- Á. Varga László (szerk.): Vera (nem csak) a városban. Rendi társadalom – polgári társadalom. Supplementum. Hajnal István Kör, Budapest.
- Bácskai Tamás (szerk.): A Magyar Nemzeti Bank története I. Budapest.
- Bariska István (1994): 150 éves a Kőszegi Takarékpénztár, 1844–1994. Kőszeg.
- Bősze Sándor (szerk.) (2001): Nagyatád monográfiája II. Nagyatád.
- Csorba József (1857): Somogy vármegye ismertetése. Pest.
- Fischer Ferenc (1895): A „Pécsi Takarékpénztár” részvénytársaság 50 éves múltjának rövid ismertetése: 1845–1895. Pécs.

- Gál Zoltán (2002): A pécsi bankok aranykora: Pécs bankrendszerének története a XIX. század végén és a XX. század első felében. In: Szirtes Gábor, Vargha Dezső (szerk.): Iparosok és bányászok a Mecsekalján. Gazdaságtörténeti tanulmányok. Pannónia Könyvek – Pro Pannonia Kiadó, Pécs.
- Gál Zoltán (2003): A dunántúli bankpiacok átalakulása a 19-20. század fordulóján. In: Frisnyák Sándor, Tóth József (szerk.): A Dunántúl és a Kisalföld történeti földrajza. Nyíregyháza–Pécs. 239–252. old.
- Halász Imre (2001): A közigazgatás átszervezése és a négycentrumú megye kialakulása. In: Vándor László (főszerk.): Zala megye ezer éve. Zalaegerszeg. 161–166. old.
- Halász Imre: Közlekedés, pénzügy és gyáripár. A kapitalizmus fejlődése Zalában a kiegyezéstől az I. világháborúig. In: Vándor László (főszerk.): Zala megye ezer éve. Zalaegerszeg. 167–173. old.
- Halis István, Hoffmann Mór (szerk.) (1896): Zalavármegyei Évkönyv a Millenniumra. Nagykanizsa.
- Jahres-Bericht der Handels- und Gewerbekammer in Oedenburg an das hohe k. k. Ministerium für Handel, Gewerbe und öffentliche Bauten über den Zustand des Landes-Cultur der Handels-, Industrie- und Verkehrsverhältnisse des Kammerbezirkes im Jahre 1853. Oedenburg, 1855.
- Kaposi Zoltán (2006): Pécs gazdasági fejlődése 1867–2000. P-BKIK, Pécs.
- Kaposi Zoltán (2006): A hitelélet és a Nagykanizsai Takarékpénztár. In: Lendvai Anna, Rózsa Miklós (szerk.): Nagykanizsa. Városmonográfia. II. Nagykanizsa, 278–280. old.
- Kaposi Zoltán (2014): A hitelélet változásai. In: Kaposi Zoltán (szerk.): Nagykanizsa. Városmonográfia III. Nagykanizsa. 234–242. old.
- Katus László (1979): A tőkés gazdaság fejlődése a kiegyezés után. In: Magyarország története VI/2. (Budapest), 971–972. old.
- Kövér György (1986): 1873., egy krach anatómiája. Budapest.
- Kövér György (1993): Az Osztrák–Magyar Bank, 1878–1914. In: Bácskai Tamás (szerk.): A Magyar Nemzeti Bank története I. Budapest. 268–274. old.
- Kövér György (2002): Dunántúli bankpiacok a dualizmus korában. In: Kövér György: A felhalmozás íve. Új Mandátum, Budapest, 238–242. old.
- Kövér György (2002): Struktúráról a rendszerig. Pénzintézetek Magyarországon, 1873–1913. In: Kövér György: A felhalmozás íve. Új Mandátum, Budapest, 241–253. old.
- Kőszegi József (1944): A Kőszegi Takarékpénztár száz éve. Kőszeg.
- Lendvai Anna, Rózsa Miklós (szerk.): Nagykanizsa. Városmonográfia. II. Nagykanizsa.
- Magyarország története VI/2. (Budapest).
- Magyar Compass. A Magyar Állam területén található pénz-, hitel-, biztosító-intézetek, segély-egyletek, iparos-résztvény társulatok, közlekedési és egyéb vállalatok kimutatása. Budapest. 1873–1890. évfolyamai. Az első évfolyam (1873) Kimutatás a Magyar Állam összes pénz-intézeteiről címmel jelent meg.
- Siptár László (1988): A száznegy évig fennállott Pécsi takarékpénztár rövid története (1845–1948. december 30.) Pécs.

- Siptár László (1996): A Pécsi Takarékpénztár rövid története (1845–1948). Tanulmányok Pécs történetéből 2–3. Pécs. 55–65. old.
- Soós László (1993): Az Osztrák Nemzeti Bank. In: Bácskai Tamás (szerk.): A Magyar Nemzeti Bank története I. Budapest. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. 81–154. old.
- Stubenrauch, Moritz (1857): Statistische Darstellung des Vereinswesens im Kaiserthume Österreich. Wien.
- Szádeczky-Kardoss Tibor (1928): A magyarországi pénzügyintézetek fejlődése. Közgazdasági Könyvtár, Budapest.
- Tripammer Gyula (1895): Adatok a Nagy-Kanizsai Takarékpénztár ötvenéves fennállásának történetéből. Nagykanizsa.
- Vargha Gyula (1896): A magyar hitelügy és hitelintézetek története. Budapest.